

T.C. DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

0907 - BY 87 - 009 - 025

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ IV

(PROF.DR. ÖMER YİĞİTBAŞI'NA ARMAĞAN)

YEDİ KİRÂAT

Dr. Rahîm TUĞRAL

Yazımızın esas konusu, isminden de anlaşılacağı gibi «Yedi Kirâat»tir. Yani Kur'ânın çeşitli şekillerde okunmasını ifade eden «Yedi Kirâat»in ortaya çıkışı, mahiyeti ve Kirâat İmamları, «Yedi Kirâat»e dair eserler ve bunların özelliklerini takdim edeceğiz. Ancak esas konuya geçmeden, «Kirâat» kelimesinin anlamı, «Kirâat İlmî»nin tarifi, mevzûu, gâyesi, metodu ve «Kirâat İlmî»nin doğuşu... üzerinde kısaca durmak istiyoruz. Zira ön bilgi olarak sunacağımız bu konular, «Yedi Kirâat»in temelini oluştururlar. Bu kısımdan sonra esas konumuz olan «Yedi Kirâat»in ortaya çıkışını ve mahiyetini araştırıp, Kirâat İmamlarının hayatına dair kısaca bilgi vereceğiz. Sonra da bu hususla ilgili her devirde yazılan eserleri, müellifleri ile birlikte bibliyografik bir tarzda tesbit edip, bu eserlerin şekil ve muhtevâ yönünden özelliklerini sunmaya çalışacağız. Böylece yazımız üç bölümden oluşacaktır:

- I. Kirâat İlmî: Tarifi, mevzûu, gâyesi, metodu ve doğuşu.
- II. Yedi Kirâat: Ortaya çıkışı ve mahiyeti.
- III. Yedi Kirâat ile ilgili Eserler: Her asırda yazılan «el-Kirâatu's-Seb'» isimli eserler, bunların şekil ve muhtevâsı.

Kirâat İlmî

Önce «kirâat» kelimesinin sözlük ve ıstılah anlamı üzerinde duralım:

Herhangi bir Arapça sözlük karıştırıldığında, «Kirâat» قراءۃ

kelimesinin, «Karae قرأ kökünden bir masdar olduğu ve «bir kitaba bakıp kelimelerini okumak» anlamına geldiği görülecektir (1) İstilahta (yani Tecvid ve Kirâat terimi olarak anlamı) ise; «Harflerin te-

(1) İbrahim Mustafa, Hâmid Abdu'l-Kâdir v.d., el-Mu'cemu 'l-Vasît, Tahran, t.y., II, 729.

laffuzu, hey'etlerinin söylenişi v.s. gibi hususlarda Kırâat İmamlarının Kur'ânı okumada takip ettikleri yoldur.» (2)

Kırâat İlminin Tarifi:

«Nakledenlere isnad ile, âyetlerdeki kelimelerin keyfiyetlerini ve okunuş şekillerindeki ihtilafları bildiren ilme Kırâat İlmî denir.» (3)

Başka bir ifadeyle Kırâat İlmî: «Okunuş şekilleri olan hazf, hareke, sükûn, fasl, vasl, nakl, ibdâl, imâle, tahkik, ibdâl v.s. gibi hususlarda Kur'ân Mütihazsularının ittifak ve ihtilaflarını bildiren ilimdir» (4)

Mevzû :

Tarifinde bahsi geçen hususlardan ,yani nakl, kasr, medd v.s. gibi çeşitli şekillerde okunan Kur'ân-ı Kerim kelimelerinden bahseder. Bu hususta Sünnet ve İcmâ'dan faydalanır. Yani kaynağı Sünnet ve İcmâ'dır (5)

Gâyesi :

Mütihaztir kırâat ihtilaflarının zabt melekesini elde etmektir. (1) Yani hem ezberleme, hem de tesbit etme alışkanlığını kazandırır. Başka bir ifadeyle: Kırâat imamlarından her birinin kırâatini bildirir. (2)

Metodu :

Kırâat ve Tabakât kitapları tetkik edildiğinde, kırâat öğreniminde iki usul göze çarpar :

a. Semâ' سماع veya istimâ' استماع

b. Arz عرض

Kırâat okuyan ve okutanlar arasında bu usullerden yalnız semâ' veya yalnız arz, bazan da her ikisi birden cereyan eder. Kırâetle ilgili kitaplarda hâfız ve kurrâ'nın hayatı ve kırâat okumaları anlatılırken :

(2) Muhammed ez-Zerkânî, Menâhîlu 'l-Irfân fi Ulûmi 'l-Kur'ân, Mısır 1362, I, 412.

(3) ed-Dimyâtî, İthâfu Fudalâi 'l-Beşer, İstanbul 1285, s. 3; Menâhîlu'l-Irfân, I, 412.

(4) İthâf, 3.

(5) Aynı yer.

(1) Kâtip Çelebi, Keşfu 'z-Zunûn, İstanbul 1971, I, 1317.

(2) İthâf, 3.

YEDİ KİRÂAT

a. Semâ' için: سمع من veya سماعا

b. Arz için: عرضا veya قرأ على و عرض على

c. Her ikisi için ise; سماعا و عرضا şeklinde ifadeler kullanılmaktadır. (1)

Semâ' ve arzın ifade ettikleri anlamlara gelince:

Sözlükte «semâ'», bir söze kulak verip dinlemek (2); «arz» ise, bir kimseye bir nesneyi izhar etmek (3) demektir.

Kırâat İlminde birer ıstılah haline gelen ve iki ayrı mesleğin adı olarak kullanılagelen semâ' ve arzı, Aliyyu 'l-Kârî' şöyle tarif etmektedir :

« Semâ' (istimâ') yolu, öğretmenin okuyup, öğrencinin dinlemesiyle olur. Bu Mütekaddimîn'in yoludur. Arz yolu ise, talebenin okuyup mukrî'in (4) dinlemesiyle olur ki, bu da müteahhirîn'in yoludur. (5)

Daha açık bir ifadeyle; «talebe üstadının okuduğu kırâati önce dinler ve öğrenir ki, buna semâ' denir. Daha sonra dinleyip öğrendiği kırâati üstadının huzurunda okur. Buna da arz denir. Gerektiği yerde üstâd tashih eder. (6)

Ayrıca kırâati dinlerken üstadının dudağı ve ağzından, harflerin ve kelimelerin çıkışını öğrencinin görmesi de esastır. Hem işiterek hem de dudaktan ve ağızdan görerek öğrenme, kırâat tahsilinde en belirgin bir özelliğdir. Kırâatler şemâan ve müsâfehетен sâbit olurlar. (7) Yani ağızdan çıktığı şekliyle duyulacak, görülecek, tesbit edilecek ve öylece okunacaktır.

(1) Karş. «İbnu'l-Cezerî, Ğâyetu 'n-Nihâye fi Tabakâti 'l-Kurrâ', Tahkik: G. Bergstrasser, Mısır, t.y.» isimli eserde, hâfız ve kurrânın hayatı.

(2) Mütercim Âsım Efendi, Kâmûs Tercemesi, III, 1296.

(3) Aynı eser, II, 1266.

(4) Mukrî', Kur'ân okutan demektir. (Bk. el-Mu'cemu 'l-Vasît, II, 729) Bir kırâat ıstılahı olarak mukrî', kırâatleri edâen bilen ve onları müsâfehетен başkalarına nakleden kişidir. (Bk. Menâhilu 'l-Irfân, I, 412; İthâf 3).

(5) el-Minehu'l-Fikriyye, s. 20'ye atfen Karaçam İsmail, Nüzülü 'l-Kur'âni ve Kırâatuhû, İstanbul 1974, s. 242.

(6) Adam Metz, el-Hadâratu 'l-İslâmiyye, Kahire 1957, I, 322.

(7) İthaf, 3; Menâhilu 'l-Irfân, I, 412.

Kırâat İlmînin Doğuşu :

Kırâat ilminin doğuşunu ve kırâat ihtilaflarının temelde nelere dayandığını iyi kavrayabilmek için, Hz. Ebu Bekr devrinde cemedilip MUS-HAF haline getirilmiş olan Kur'ân âyetlerinin, Hz. Osmân devrinde teksir ve istinsâh ettirilirken (yani çoğaltılırken) ve çeşitli beldelere gönderilirken dikkat edilen bazı önemli hususlara işaret etmek yerinde olacaktır.

Ashâb-ı Kirâm, Hz. Peygamber'den kırâati farklı vecihlerde telâkki etmiştir. Ashâb, Allah Rasûlü'nden, her sene Cibraîl ile karşılıklı birbirlerine Kur'ânî âyetlerini nasıl ve ne şekilde okuduklarını tesbit ediyorlardı. Âyetlerin her çeşit okunuşunu öğreniyorlardı. Onlardan bir kısmı BİR HARF üzerine, bir kısmı da BAŞKA BİR HARF üzerine okuyordu. (1) Sonraları bunlar, çeşitli beldelere dağılarak, halka Kur'ânı Hz. Peygamberden duydukları şekilde öğretiyorlardı. (2) Bu yeni öğrenenler arasında, Hz. Peygamberin, «Şüphesiz bu Kur'ân YEDİ HARF üzerine indirilmiştir O'ndan kolayınıza geleni okuyunuz.» (3) şeklindeki müsâadesinin ruhuna vâkıf olamıyanlar vardı. Nitekim bu husus, Hz. Osman devrinde vukûbulan Azerbaycan seferinde açıkça göze çarpmaktadır. Bu sefere katılan Suriye'li ve Irak'lı askerlerin, kendi kırâatlerinin doğruluğu hususunda birbirleriyle ciddî münâkaşa etmelerine yol açmıştır.

Ordusunu güçlkle yatıştıran kumandan Huzeyfe, sefer dönüşü derhal meseleyi Halife Hz. Osman'a intikal ettirmiştir. Bunun üzerine Hz. Osman, Hz. Ebu Bekr devrinde cemedilen ve zamanla Peygamber zevcesi Hz. Hafsa'ya intikal eden MUSHAF'ı istemiş ve Zeyd b. Sâbit başkanlığında kurulan bir komisyona, bu MUSHAF'ı teksir ve istinsah etmelerini istemiştir.

Halifenin emir ve talimatı gereğince çalışmalarını çok ciddî bir şekilde sürdüren bu hey'et, kendilerine teslim edilen MUSHAF'ı teksir etmişlerdir. Aynı zamanda sağlam ve sika kimselere de müracaat edilerek yapılan bu teksir ve istinsah işin de, bir kelimedede ihtilafa düşüldüğünde

(1) Jeffery A. (tarafından neşredilen) Mukaddemetân fi Ulûmi 'l-Kur'ân, Mısır 1954, s. 171.

(2) Menâhilu 'l-Irfân, I, 413.

(3) Ebû Abdillâh el-Buhârî, Sahîhu 'l-Buhârî, İstanbul 1979, VI, 100; Müslim b. el Hacâc, el-Câmiu 's-Sahîh, İstanbul 1329-1333, I, 560.

YEDİ KİRÂAT

Kureyş lehçesiyle yazılmış (1) ve yedi harf dairesinde değişik kırâat vechilerine müsait bulunması için de kelimelere nokta ve hareke konmamıştır. (2)

Rivayetlerde beş veya yedi adet olarak teksir edildiği bildirilen Kur'ân nüshalarından her biri merkezî durumda olan Mekke, Şâm, Kûfe, Basra, Yemen ve Bahreyn'e gönderilmiş ve İMAM adı verilen nüsha ise Medîne'de bırakılmıştır. (3) Hirrî 25 yılında vukû bulan (4) bu önemli olayda, bu nüshaların hattına ve tertibine uymayan diğer nüshaların, Halifelikçe yakılması istenmiştir. (5)

Hz. Osman, adı geçen şehirlere yalnız Kur'ân nüshalarını göndermekle almamış, bunların kırâat şekillerini öğretecek kimseleri de vazifeli olarak göndermiştir. Zeyd b. Sâbit Medine'de görevlendirilmiş, Abdullah b. Sâib Mekke'ye, Muğîre b. Sihâb Şâm'a, Ebu Abdirrahman es-Sulemî Kûfe'ye, Âmir b. Kays ise Basra'ya gitmişlerdir. (6)

Gerek Medîne'de bulunan, gerek özel olarak bazı beldelere Kur'ân öğretmeni sıratıyla gönderilen veya çeşitli vesilelerle başka beldelere göç eden Kurrâ Sahâbî, o beldelerde yaşayan insanlara, Kur'ânı bizzat Hz. Peygamberden öğrendikleri şekilde öğretmeye devam ettiler. (7) Tâbiîn halkasını meydana getiren topluluk ta sahâbeden öğrendikleri gibi okudular. (8) Böylece her beldede sahâbenin rahle-i tedrisinde pek çok hâfız ve kurrâ yetişti ve zamanla bazısı buldukları beldelerin kutbu, direği, oldular. Hatta içlerinden bir kısmı kırâatte bizzat ÜSTAD telakki edildiler. (9) Meselâ:

-
- (1) Buhârî, VI, 99; Menâhîlu 'l-Irfân, I, 259-260; Cerrahoğlu İsmail, Tefsir Usûlü, Ankara 1971, s. 72; Nüzûlü 'l-Kur'ân, 188.
 - (2) İbnu 'l-Cezerî, en-Neşr fi 'l-Kırââtî'l-Aşr, Tashîh: Ali Muhammed ed-Debbâ', Mısır, t.y., 1,7; Nüzûlü 'l-Kur'ân, 203.
 - (3) Tefsir Usûlü, 75; Nüzûlü 'l-Kur'ân, 193.
 - (4) es-Suyûtî Celâlu 'd-Dîn, el-İtkân fi Ulûmi 'l-Kur'ân, Mısır 1951, I, 61; Menâhîlu 'l-Irfân, I, 257; Nüzûlü 'l-Kur'ân, 189.
 - (5) Tefsir Usûlü, 76; Nüzûlü 'l-Kur'ân, 192.
 - (6) Menâhîlu 'l-Irfân, I, 396-397; Nüzûlü 'l-Kur'ân, 194-195.
 - (7) el-İtkân, I, 8; er-Râfiî Mustafa Sâdık, Târihu Âdâbi 'l-Arab, Beyrut 1394/1974, II, 51.
 - (8) en-Neşr, I, 8; er-Râfiî Mustafa Sâdık, Târihu Âdâbi'l-Arab, Beyrut 1394/1974, II, 51.
 - (9) İbnu 'n-Nedîm, el-Fihrist Tahkîk: Gustav Flugel, Beyrut, t.y., s. 58-59; el-İtkân, I, 75; en-Neşr, I,8; Menâhîlu 'l-Irfân, I,414.

Medine'de: Said b. Müseyyeb (v. 94/715). İbnu Şihâb ez-Zuhrî (v. 124/741), Ebû Ca'fer (v. 130/747), Şeybe (v. 130/747) ve Nâfi' (v. 169/785);

Mekke'de: Abdullah b. Kesîr (v. 120/737), İbnu Muhaysın (v. 123/740), Hâmid b. Kays (v. 130/747);

Kûfe'de: Alkame b. Kays (v. 62/681), Zirr b. Hubeys (v. 83/702), Yahya b. Vessâb (v. 103/721), Âsım b. Ebi 'n-Necûd (v. 127/744), İbnu Mihran el-A'meş (v. 148/765), Hamza (v. 156/772) ve el-Kisâi (v. 189/804);

Basra'da: Nasr b. Âsım (v. 89/708), el-Hasenu 'l-Basrî (v. 110/728), Âsım el-Cuhderî (v. 128/745), Yahyâ b. Ya'mur (v. 129/746), Ebû Amr b. el-Alâ' (v. 154/770) ve Ya'kûb el-Hadramî (v. 205/820);

Şam'da: Muğîre b. Ebi Şihâb (v. 91/709), Abdullah b. Âmir (v. 118/736), Atıyye b. Kays (v. 121/738) ve Yahya b. Hâris ez-Zimârî (v. 145/762)... Kur'ân kırâatinde OTORİTE kabul edilmişlerdir. (1).

Her beldede yetişen bu Kurrâ Tâbiin, kendilerinden sonra gelen nesillere, kırâat vecihlerini aktarmada önemli bir rol oynamışlardır. Bunlar, kırâatlerin elde edilmesi ve zabtedilmesi hususunda o derece titizlik göstermişlerdir ki, oturdukları beldelede yaşayan halk arasında, bunların kırâatlerinin ve dirayetlerinin sıhhatinde asla muhalefet edilmemiş ve hatta onlara — «falanın kırâati gibi» kırâat nisbet edilmeye bile başlanmıştır (2).

İşte esas itibariyle Kur'ânın Hz. Osman devrinde yazılması ve çoğaltılması esnasında gözetilen hususlara dayanan Kırâat İlmi'nin Doğuşu, bu devrede başlamıştır, denilebilir. (3)

Zira hicrî II. yüzyılda yaşayan mütehassıs kırâat âlimleri kırâatlerdeki bütün vecihleri ve rivayetleri toplayıp, bunların mensup olduğu kırâat imamlarını göstermişler; koydukları usul ve tercih ettikleri esaslar dahilinde kırâatleri şâzz, meşhur, sahih ve mütevatir olmak üzere ayrı ayrı belirtmişlerdir. (4)

(1) en-Neşr, I, 8-9; Menâhîlu 'l-Irfân, I, 414, 415 ve 416.

(2) Mukaddemetân, 273-274; en-Neşr, I,8; Menâhîlu 'l-Irfân, I, 414.

(3) Menâhîlu 'l-Irfân, I, 413.

(4) en-Neşr, I,9; Târihu Âbâbi 'l-Arab, II, 53.

Yedi Kirâat

Hicrî II. asırda İslâm Bedelerinde müslümanlar, Kirâat Üstadlarından bazılarının kirâatini diğerlerine karşı tercih etmeye ve halk arasında da «YEDİ KİRÂAT» tabiri yayılmaya başlamıştır. (1) Mekke'de Abdullâh b. Kesîr'in kirâati, Medîne'de Nâfi'nin kirâati, Şâm'da Abdullâh b. Âmir'in kirâati, Basra'da Ebû Amr ve Ya'kûb el-Hadramî'nin kirâatleri, Kûfe'de ise Âsım ve Hamzâ'nın kirâatleri meşhur olmuştur. (2)

300/912 yılında kirâatlere dair sağlam prensipler vaz'eden İbnu mücâhid, (3) kirâatleri «YEDİ»ye tahsis ederken, yukarıda adı geçen imamların kirâatini esas almış; ancak Basra'lı Ya'kûb'un yerine Kûfe'li el-Kisâî'yi kabul etmiştir. (5)

Hicrî IV. asrın başlarında müslümanların, kirâat imamlarından bazılarını diğerlerine karşı tercih etmeye başladığını, YEDİ KİRÂAT tabirinin kullanılır hale geldiğini ve İbnu Mücâhid'in de kirâatleri YEDİ'de sınırlandırırken, halk arasında yaygınlaşan bu kirâatleri esas aldığı, sadece Basra'lı Ya'kûb'un yerine Kûfe'li el-Kisâî'nin kirâatini kabul ettiğini belirtmiştik. Şimdi bu Kirâat İmamları hakkında kısaca malumat vermek yerinde olacaktır.

1— Abdullâh b. Kesîr el-Mekkî ed-Dârî, (v. 120/737):

Kirâatte Mekkelilerin İmamıdır. 45/665 yılında Mekke'de doğdu. Sahâbeden Abdullâh b. Zübeyr, Ebû Eyyüb el-Ensârî ve Enes b. Mâlik, Tâbiinden de Mücâhid b. Cübeyr, Darbâs'ı görmüş ve Onlardan rivâyette bulunmuştur.

Kirâati ARZAN Abdullâh b. Sâib'ten okumuş; ayrıca Mücâhid b. Cübeyr ve Derbâs'a da arz etmiştir. (6)

İbnü Mücâhid der ki : «Abdullâh b. Kesîr Mekke'de, Kirâatte üzerin-

(1) Dr. Subhî es-Sâlih, Mehâbis fi Ulûmi 'l-Kur'ân, Beyrut 1965, s. 248; er-Râfi Mustafa Sâdık, İcâzu 'l-Kur'ân, Mısır 1961, s. 52.

(2) ez-Zerkeşi Bedru'd-Dîn, el-Burhân fi Ulûmi 'l-Kur'ân, Tahkik: Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, ş.y., 1376-1377/1957-1958, I, 327; Menâhilu 'l-İrfân I, 416; Mebahis 248-249.

(3) el-Muntazam, 56 A'ya atfen el-Hadâra, I, 342.

(4) el-Burhân, I, 330; Mebahis, 247.

(5) el-Burhân, I, 329; Mebahis, 249; İcâzu 'l-Kur'ân, 52.

(6) Ğâyetu'n-Nihâye, I, 443.

de ittifak edilen İMAM olmuş ve 120/737 yılında vefat etmiştir (1)

2— Nâfi' b. Abdirrahman b. Ebî Nuaym el-Medenî, (169/785):

Kırâatte Medîne'nin İmamıdır. Yetmiş seneye yakın uzun bir zaman insanlara Kur'ânı okutmuştur.

Kırâati Medîneli Tabîlerden almıştır. Bilhassa Abdurrahmân b. Hürmüz, Ebû Ca'fer, Şeybe b. Nisâh, Yezîd b. Rummân, Müslim b. Cündüb ve Sâlih b. Havvât'tan kırâat aldığı mütevâtiren sâbittir. (2)

Abdullâh b. Ahmed b. Hanbel diyor ki: «Babama; hangi kırâatin kendisine daha hoş (iyi) geldiğini sordum. Medînelilerin kırâati. dedi. Ya o olmazsa, deyince; Âsım'ın Kırâati, dedi. (3)

3— Ebû Amr Zebbân b. el-Alâ' et-Temîmî el-Mâzinî el-Basrî, 154- /770

Mekke, Medîne, Kûfe ve Basrada pek çok kimseden okuyan ve Kırâatte ÜSTADI kendisinininkinden daha çok biri bulunmayan Ebû Amr, Kırâatte Basralıların İmamıdır. (4)

Kırâati Arzan okuduğu Üstadları arasında bilhassa el-Hasen el-Basrî, Humeyd b. Kays el-A'rac. Ebu 'l-Âliye er-Riyî, Saîd b. Cüber, Şeybe b. Nisâh, Âsım b. Ebî'n-Necûd, Abdullâh b. İshâk, Abdullâh b. Kesîr, Atâ b. Ebî Rebâh, İkrime b. Hâlid el-Mahzûmî, İbnu Abbâs'ın kölesi İkrime. Mücâhid b. Cübeyr, Ebû Ca'fer, Nasr b. Âsım, Yezîd b. Rummân ve Yahyâ b' Ya'mur'u sayabiliriz. (5).

4— Abdullâh b. Âmir b. Yez'd el-Yahsubî, (v. 118/736):

Şamlıların kırâatte İmamıdır. Kırâati arzan Ebu'd-Derdâ ve el-Muğîra b. Ebî Şihâb'tan; (6) semâan ise Sahâbeden Muâviye b. Ebî Süfyân, en-Nu'mân b. Bişr, Vesile b. el-Eskâ' ve Fudâle b. Ubeyd gibi bir çok kimseden almıştır. (7)

(1) Aynı E'ser, I, 445. (Ayrıca bk. ed-Dânî Ebû Amr, K. et-Teysîr fi'l-Kırâati 's-Seb', Tahkik: Otto Pretzl, İstanbul 1930, s. 4-8; en-Neşr, I, 120-121).

(2) Ğâyetu 'n-Nihâye, II, 330.

(3) Aynı Eser, II, 331; (Ayrıca bk. et-Teysîr, 4-8; en-Neşr, I, 112).

(4) Ğâyetu 'n-Nihâye, I, 288-289.

(5) Ğâyetu 'n-Nihâye, I, 299. (Ayrıca bk. et-Teysîr, 5-8; en-Neşr, I, 133-134)

(6) Ğâyetu 'n-Nihâye, I 423-424.

(7) Aynı Eser, I 425. (Ayrıca bk. et-Teysîr, 6-9; en-Neşr, I, 144).

YEDİ KİRÂAT

5— Âsım b. Behdele Ebu Bekr el-Esedî, (v. 128/745):

Kûfelilerin kirâatte İmamıdır. Kirâati arzan Ebû Abdirrahmân es-lemî, Zirr b. Hubeys ve Ebû Umar eş-Şeybânî'den alan Âsım. insanlar içinde Kur'ânı en güzel okuyan biriydi. (1)

Talebelerinden Hafs şöyle der: «Âsım bana dedi ki: Kirâatlerden sana okuttuklarım, benim Hz. Ali'den Ebû Abdirrahmân es-Sülemîye intikal eden; okuduğum kirâattir. Ebû Bekr b. Ayyâş'a okuttuğum ise, İbnu Mes'ûd'dan Zirr b. Hubeys'e intikal edipte benim kendisine arzettiğim kirâattir.» (2)

6 — Hamza b. Habîb b. Âmmâre, Ebû Ammâre el-Kûfî et-Temîmî ez-Zeyyât, (v. 156/772):

Kirâatte Kûfelilerin İmamıdır. Sahâbeden bazısını görmüş olan Hamza, kirâati arzan Süleymân el-A'meş, Humrân. b. A'yun, Muhammed b. Abdirrahmân b. Ebî Leylâ, Talha b. Masrif, Muğire b. Miksem ve Ca'fer b. Muhammed gibi Tâbiînin ileri gelenlerinden almıştır. (3).

Denilir ki: Hamza, el-A'meş'ten İbnu Mes'ûdun kirâatini; İbnu Ebî Leylâ'dan Ali b. Ebî Tâlibin kirâatini; Ebû İshâk'tan da her iki kirâati okudu. Hz. Osmân Mushafının uygunluğundan çıkmamak şartıyla İbnu Mes'ûdun harflerini (kirâatini) Humrân'dan da okumuştur. Bu Hamza'nın ihtiyarı idi. (4)

Süfyân es-Sevrî de, Hamza'nın nakl (rivâyet) olmadıkça Allâh'ın Kitâbından hiç bir harf okumadığını nakleder. (5).

7— Ali b. Hamza, Ebu'l-Hasan el-Kisâî, (v. 189/805):

Kirâatte Kûfelilerin imamıdır. Kirâati arzan Hamza (dört defa). Muhammed b. Ebî Leylâ, İsa b. Umar el-Hemedânî'den almış ve Ebû Bekr b. Ayyâş, Ca'fer'in oğulları İsmâil ile Ya'kûb'tan da harfler (çeşitli kirâat vecihleri) rivayet etmiştir. (6)

(1) Ğâyetu 'n-Nihâye, I, 346-347.

(2) Aynı Eser, I, 348. (Ayrıca bk. et-Teysir, 6-9; en-Neşr, I, 155.

(3) Ğâyetu 'n-Nihâye, I, 261-262.

(4) Aynı Eser, I, 262.

(5) Aynı Eser, I, 263. (Ayrıca bk. et-Teysir, 6-9; en-Neşr, I, 165-166).

(6) Ğâyetu 'n-Nihâye, I, 535.

İbnu Mücâhid der ki : «el-Kisâî, Hamza ve başkasının kirâatinden seçmiş ve İmamlardan gelen eserlerden (nakl ve rivayetlerden) çıkmadan orta bir kirâat meydana getirmiştir.» (1)

İbnu Âmir Şamlıların: (2) Âsım, (3) Hamze, (4) el-Kisâî (5) Kûfelilerin İbnu Kesîr Mekkelilerin; (6) Ebû Amr Basralıların; (7) Nâfi' ise Medînelilerin (8) kirâatte ÜSTAD ve İMAMI kabul edilmiştir. Yukarıda z'krettiğimiz Ya'kûb el-Hadramî de Basralıların Kirâat İmamı ve Üstadıdır. (9)

Her ne kadar doğru olmamasına ve diğer Yedi İmamın Kirâati ile aralarında hiç bir fark bulunmamasına rağmen Ya'kûb'un Kirâatine ta'n edenler olmuş ve Kirâati arasında şârz kirâat olduğu kanâatine varanlar bulunmuştur. (10)

Her biri, bir beldenin Kirâat İmamı ve Üstadı kabul edilen yedi imamın hiç birinin kirâatine ta'n edildiğine ve bunların kirâatinde «şâzz» vardır diyenin bulunduğu dair en küçük bir ifadeye rastlanmamış; bilakis kirâatlerinin sıhhatinde ittifak edilmiştir. Bu yedi imamın kirâati cumhura göre mütevâtirdir. (11) Hz. Peygambere kadar varan nakl ve isnad zincirlerinde, gerek tâbiîn gerek sahâbe arasında, ta'n edilen veya herhangi bir yönden müttehem olan bir kişiyi bulmak ta mümkün değildir.

Hicrî III. asrın sonları ve IV. asrın başları sahih ve mütevâtir kirâat savunucuları ile şâzz kirâatlerin de kabul edilebileceğini iddia edenlerin mücadele ettiği bir devirdir. Nitekim İbnu Mücâhid'in Yedi Kirâat İmamını belirlediği, kirâatlerin sıhhatini ve Hz. Peygambere kadar varan sened zincirini tesbit ettiği devre işte böyle bir devredir.

Yukarıda belirttiğimiz gibi doğru olmamasına rağmen Ya'kûb'un Kirâatinde. şâzzların da bulunabileceği kanaatinin bazı zihinlere yerleş-

(1) Aynı Eser, I, 538. (Ayrıca bk. et-Teysîr, 7-10; en-Neşr, I, 173).

(2) Ğâyetu 'n-Nihâye, I, 423.

(3) Aynı eser, I, 346.

(4) Aynı eser, I, 263.

(5) Aynı eser, I, 535.

(6) Aynı eser, I, 443.

(7) Aynı eser, I, 289.

(8) Aynı eser, II, 331.

(9) Aynı eser, II, 386.

(10) Aynı eser, II, 388.

(11) el-Burhân, I, 318.

YEDİ KİRÂAT

mesi; ayrıca Ya'kûb el-Hadramî'nin, Kisâf'nin talebesi olması gibi sebeplerden dolayı İbnu Mücâhid'in, Ya'kûb yerine Kisâiyi yedinci imam olarak kabul etmiş olabileceğini söyleyebiliriz.

İbnu Mücâhid'den sonra halk, O'nun bu tasnifine uymuş, fakat «yedi» adedini seçmesinden dolayı da tenkide uğramaktan kurtulamamıştır. «Yedi» adedinin, Hz. Peygamberin «Muhakkak Kur'ân yedi harf üzerine indirilmiştir. Bunlardan hangisi kolayınıza gelirse onu okuyunuz.» (1) hadisindeki «yedi» adedi ile mefhum olarak karıştırılmaya vesile olduğunu ileri süren Ebu 'l-Abbâs b. Ammâr (v. 430/1038) şöyle demiştir:

«Bu yedi imamı seçme işini yapan kimse, kendisine vazife olmayan bir işi yapmış, kırâatler hakkında bilgisi az olan kimseleri, hadiste zikredilen YEDİ HARF gibi anlamak müşkilatına maruz bırakmıştır. Keşke O, bu işi yaparken YEDİ'den az veya çok bir ADED ile yapsaydı» (2)

Halbuki İbnu Mücâhid, kendi yaşadığı asırda başlayan ihtilafları bertaraf ederek zihinleri bulandıran şâzz kırâatlerin karşısında sahih ve mütevatir kırâatleri YEDİ'de sınırlandırmıştı. Bu YEDİ adedi ile hadisteki YEDİ rakamın aynı olması tesadüften başka bir şey değildir. (3)

Yedi Kırâat ile İlgili Eserler

Hicrî I. yüzyılda kırâatlere dair te'lif edilmiş bir esere tesadüf edilememektedir. Hicrî II. yüzyılda ise, kırâatlerin araştırılmaya ve şâzz kırâatlerin tesbit edilmeye başlandığını, sahih ve mevzû oluşuna göre kısımlara ayrıldığını yukarıda zikretmiştik.

Kırâatlere dair ilk eserler yazılmaya başlandığında, YEDİ KİRÂAT tabiri bilinmiyordu. Meselâ kırâatler hakkında ilk eser veren Ebû Ubeyd (v. 224/838), İbnu Cerîr et-Taberî (v. 310/922), ve Ebû Hâtim es-Sicistânî (v. 255/868) te'lif ettikleri eserlerde, Yedi Kırâatın bir kaç mislini zikretmişlerdir. (4) Nitekim «Kitâbu'l-Kırâât» isimli kitabında 25 kırâatı sayan Ebû Ubeyd (5), «Ğâyetun fi'l-Kırââti

(1) Buhârî, VI, 100.

(2) Mebâhis, 248.

(3) Aynı yer.

(4) en-Neşr, I, 34; Mebâhis, 248; İ'câzu 'l-Kur'ân, 53.

(5) en-Neşr, I, 34; Keşfu 'z-Zunûn, I, 1317; Târîhu Âdâbi 'l-Arab, II, 53.

'l-İhdâ Asera» isimli eseri ile 11 kırâati tesbit eden es- Sicistânî (1) ve 50 küsur kırâati ihtiva eden «Kitabu 'l-Kirâe» isimli eseri te'lif eden İbnu Cerîr et-Taberî'yi (2) misal verebiliriz.

Nihayet İbnu Mücâhid Hicrî III. asrın sonlarında; Mekke, Medîne, Şâm, Basra ve Küfe'de, kırâatlerdeki otoritesi herkes tarafından kabul edilen ve İMAM addedilen İbnu Kesîr, Nâfi', Âmir, Ebû Amr, Âsım, Hamza ve el-K'sâf'nin kırâatlerini esas alarak Kitâbu 's-Seb'a fi'l-Kirâat isimli eserini te'lif ve tasnif etmiştir. İbnu Mücâhid, te'lif ettiği bu «YEDİ KIRÂAT» isimli kitabı ile, bütün müslümanların benimsedikleri mütevâtir kırâatlerden haber vermeyi, onların ittifak ve ihtilaflarını açıklamayı gaye edinmiştir. (3)

YEDİ KIRÂAT'e dair eserlerin te'lif ve tasnifi, İbnu Mücâhid'in, «Kitâbu 's-Seb'a fi'l-Kirâat» adlı eserini te'lifinden sonra başlamıştır diyebiliriz. Nitekim İbnu Mücâhid'den sonra bir çok Kurrâ, Müfessir, Mu-haddis, Nahivci v.s. ilim adamı bu sahada çok kıymetli eserler vücuda getirmişlerdir. Şimdi sırayla her asırda YEDİ KIRÂAT'e dair eser yazan Müellifleri ve Eserlerini kronolojik olarak tesbit edip gözden geçirelim. Sonra da başta İbnu Mücâhid'in eseri olmak üzere birkaçının şekil ve muhtevası üzerinde durup, YEDİ KIRÂAT isimli eserlerin genel karakteristik özelliklerini belirtelim.

Ebû Bekr b. Mücâhid'den sonra Kırâat-i Seb'a ile ilgili eser yazan Müellifler ve Eserleri:

IV. Hicrî Asır :

1. Ebû Gânim el-mısrî, el-Muzaffer b. Ahmed b. Ahmed b. Hamdân, ö. 333/944.

Kitâbun fi'htilâfi 'l-Kurrâi 's-Seb'». (4)

2. Ebû Tâhir el-Bezzâr Abdu'l-Vâhid b. Umar b. Muhammed b. Ebî Hâşim el-Bağdâdî, ö. 349/960.

(1) Keşfu 'z-Zunûn, II, 1189.

(2) en-Nesr, I, 34; Târihu Âdâbi 'l-Arab, II, 53.

(3) İbnu Mücâhid, Kitâbu 's-Seb'a, Süleymâniye Kütüphanesi, No: 69. (Bu eserin tahkiki için bk: Dr. Şevki Dayf, Kitâbu 's-Seb'a li'bni Mücâhid, Dâru 'l-Maârif, Mısır 1972.; Dr. Rahim Tuğral, Kitâbu 's-Seb'a fi Mezâhibi 'l-Kurrâ', İzmir 1984, (Basılmamış Doktora Tezi).

(4) ez-Ziriklî Hayru'd Dîn, el-A'lâm, Beyrut 1969, VIII, 163; Kehhâle Ömer Rıza, Mu'cemu 'l-Muellifin, Dımaşk 1376-1380/1957-1961, V, 53 ve XII, 297.

YEDİ KİRÂAT

«Kitâbu Şevâzzi 's-Seb'a». (1)

3. Ebû Bekr en-Nakkâş, Muhammed b. el-Hasen b. Muhammed b. Ziyâd b. Hârûn el-Ensârî, ö. 351/962.

«Kitâbu 's-Seb'a bi Ilelihâ,» (büyük),

» » » » (orta),

» » » » (küçük), (2)

4. İbn-i Miksem el-Attâr, Muhammed b. el-Hasen b. Miksem b. Ya'kûb Ebû Bekr el-Bağdâdî, ö. 354/965.

«Kitbu 's-Seb'a bi Ilelihâ,» (büyük),

» » » » (orta). (3)

5. İbn-i Hâleveyh, el-Hasen b. Ahmed b. Hâleveyh, Ebû Abdillâh el-Hemedânî, ö. 370/980.

Kitâbu 'l-Hucce fi'l-Kirâat i'l-Eimmeti 's-Seb'a», (4)

6. el-Huseyn b. Ali b. Usmân b. Sâbit ez-Zarîr el-Bağdâdî, ö. 387/989:

«Manzûmetun fi'l-Kirâati 's-Seb'. (5)

V. Hicrî Asır :

1. el-Huzâî, Muhammed b. Ca'fer b Abdi'l-Kerim Ebu 'l-Fazl el-Cürcânî, ö. 408/1017.

«Tehzîbu 'l-Edâ' fi 's-Seb'». (6)

2. es-Serâhsî İsmâil b. İbrâhim b. Muhammed b. Abdi'r-Rahman Ebû Muhammed el-Heravî, ö. 414/1023.

«el-Kâfi fi'l-Kirâati 's-Seb'» (7)

3. el-Kayravânî, Muhammed b. Süfyân Ebû Abdillâh, ö. 415/1024.

«el-Hâdî fi'l-Kirâati 's-Seb' (8)

(1) el-Fihrist, I,32; el-Bağdâdî İsmail Paşa, Hediyyetu'l-Ârifîn, İstanbul 1951, I, 633; Mu'cemu 'l-Muellifin, VI, 211.

(2) Keşfu 'z-Zunûn, II, 1437; Mu'cemu 'l-Muellifin, IX, 214.

(3) el-Fihrist, I, 33; Ğâyetu 'n-Nihâye, II, 5 123; Keşfu 'z-Zunûn, I, 172; el-A'lâm, VI, 211; Mu'cemu 'l-Muellifin, IX, 228

(4) Hediyyetu 'l-Ârifin, I, 36

(5) Ğâyetu 'n-Nihâye, I, 243; Mu'cemu 'l-Müellifin, IV, 26.

(6) el-A'lâm, VII, 16; Ğâyetu 'n-Nihâye, II, 109; Mu'cemu 'l-Müellifin, IX, 153

(7) Keşfu 'z-Zunûn, II, 1379; Mu'cemu 'l-Müellifin, II, 256.

(8) İbnu 'l-İmâd, Şezerâtu 'z-Zeheb, Beyrut, t.y., III, 203; el-A'âm VII, 16; Mu'cemu 'l-Muellifin, X, 41.

4. el-İşbilî, Ebû Amr Ahmed b. Abdi'l-Kâdir b. Saïd b. Ahmed, ö. 420/1029.
«et-Tahkik fi'Kırâati 's-Seb'». (1)
5. es-Saydalânî, Ahmed b. Ridvân b. Câlînûs el-Bağdâdî, ö. 423/1032.
«el-Vâzih fi'l-Kırâati 's-Seb'». (2)
6. el-Kaysî, Mekki b. Ebî Tâlib b. Hamûş b. Muhammed, ö. 437/1045.
«et-Tabsıra fi'l-Kırâati 's-Seb'». (3)
7. el-Bağdâdî, el-Hasen b. Muhammed b. İbrâhîm Ebû Ali el-Mâlikî, ö. 438/1047.
«er-Ravda fi'l-Kırâati 's-Seb'». (4)
8. el-Endelüsî, Ebû Amr Ahmed b. Abdillâh b. Tâlib, ö. 439/1047.
«er-Ravda fil-Kırâati 's-Seb'». (5)
9. el-Mehdevî, Ebu'l-Abbâs Abbâs Ahmed b. Ammâr, ö. 440/1048.
«el-Hidâye fi'l-Kırâati 's-Seb'». (6)
10. ed-Dânî, Ebû Amr Osmân b. Saïd b. Osmân el-Emevî, ö. 444/1052.
«et-Teysîr fi'l-Kırâati 's-Seb'». (7)
11. el-Ehvâzî, Ebû Ali Hasen b. Ali b. İbrâhîm b. Yezdâd b. Hürmüz, ö. 446/1054.
«el-Müfredât fi 's-Seb'a». (8)
12. es-Serakustî, Ebû Tâhir İsmâîl b. Halef b. Saïd b. Imrân el-Ensârî

(1) Ğâyetu'n-Nihâye, I, 70; Mu'cemu 'a-Muellifin, I, 279.

(2) Ğâyetu 'n-Nihâye, I, 54; Mu'cemu 'l-uMellifin, I, 123.

(3) Ğâyetu 'n-Nihâye, II, 309-310; Şezerâtu 'z-Zeheb, II, 260-261; Hediyyetu'l-Ârrifin, II, 470; el-A'lâm, VIII, 214.

(4) Hadiyyetu 'l-Ârifin, I, 275; Mu'cemu 'l-Mâellifin, III, 274; Keşfu 'z-Zunûn, I, 931.

(5) el-A'lâm, I, 206; uM'cemu 'l-Müellifin, I, 249, II, 123.

(6) Ğâyetu 'n-Nihâye, I, 92; Mu'cemu 'l-Müellifin, II, 27; Keşfu 'z-Zunûn, II, 2040.

(7) el-A'lâm, IV, 326-327; Ğâyetu 'n-Nihâye, I, 503-504; Mu'cemu 'l-Müellifin, VI, 254-255; Şezerâtu 'z-Zeheb, III, 272; Keşfu'z-Zunûn, I, 520. (Bu eser Otto Pretzl'in tahkiki ile İstanbul Devlet Matbaasında 1930 yılında basılmıştır).

(8) Keşfu 'z-Zunûn, II, 1773.

YEDİ KİRÂAT

el-Endelüsî, ö. 455/1063.

«el-Unvân fi'l-Kirâati 's-Seb'». (1)

13. el-İsbili, Ebu 'l-Hasen el-Âs b. Halef, ö. 470/1077.

«et-Tezkira fi'l-Kirâati 's-Seb'». (2)

14. er-Ru'aynî, Muhammed b. Şurayh b. Ahmed Ebû Abdillâh el-İsbilî,
ö. 476/1084.

«el-Kâfî fi'l-Kirâati 's-Seb'». (3)

VI. Hicrî Asır :

1. İbnu Muhriz, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Halef el-Ensârî el-Endelüsî, ö. 516/1122.

«el-Mukni' fi'l-Kirâati 's-Seb'». (4)

2. İbnu 'l-Fehhâm, Abdu'r-Rahmân b. Atîk b. Halef Ebu 'l-Kâsım el-Kuraşî, ö. 516/1122.

«et-Tecrid fi Buğyeti 'l-Murîd fi'l-Kirâati 's-Seb'». (5)

3. ed-Debbâs, el-Huseyn b. Muhammed b. Abdi'l-Vahhâb, ö. 524/1130.

«eş-Şemsu 'l-Munîra fi'l-Kirâati 's-Seb'ati 'ş-Şehîra». (6)

4. İbnu'l-Bâziş, Ahmed b. Ali Ahmed b. Halef Ebû Ca'fer el-Ensârî,
ö. 540/1145.

«el-İknâ' fi'l-Kirâati 's-Seb'». (7)

5. el-Mesilî, Ahmed b. Muhammed b. Saîd b. Harb, ö. 540/1145'den sonra.

«et-Takrib fi'l-Kirâati 's-Seb'». (8)

6. Sübtü'l-Hayyât, Abdullâh b. Ali b. Ahmed b. Abdillâh Ebû Muhammed
el-Bağdâdî, ö. 541/1146.

«el-İcâz fi'l-Kirâati 's-Seb'». (9)

(1) Ğâyetu 'n-Nihâye, I, 64; Keşfu 'z-Zunûn, II, 1176; Hediyetü l-Ârifin, I, 210; el-A'lâm, I, 310; Mu'cemu 'l-Muellifin, II, 268.

(2) Ğâyetu 'n-Nihâye, I, 346; Hediyetü 'l-Ârifin, I, 435; Mu'cemu 'l-Muellifin, V, 51.

(3) el-A'lâm, VII, 27; Mu'cemu 'l-Müellifin, X, 66; Ğâyetu 'n-Nihâye, II, 153.

(4) el-A'lâm, I, 207; Mu'cemu 'l-Müellifin, II, 99.

(5) el-A'lâm, IV, 88; Mu'cemu 'l-Müellifin, V, 153; Şezerâtu 'z-Zeeb, IV, 49.

(6) Mu'cemu 'l-Müellifin, IV, 54; Keşfu 'z-Zunûn, II, 1062.

(7) el-A'lâm I, 167-168; Mu'cemu 'l-müellifin, I, 316, Keşfu'z-Zunûn, I, 140.

(8) Ğâyetu 'n-Nihâye, I, 116, 116, I, 116; Mu'cemu 'l-Müellifin, II, 106.

(9) el-A'lâm, IV, 241-242; Mu'cemu 'l-Müellifin, VI, 86.

7. el-Bâkûlî, Ali b. el-Huseyn b. Ali Ebu 'l-Hasan el-İsfahânî, ö. 543/1148 civarı.
«el-Keşf fi Nuketi 'l-Maânî ve 'l-İ'râbi ve İleli 'l-Kirâati 'l Merviy ye ani 'l-Eimmeti 's-Seb'». (1)
8. İbnu'l-Herrâs, Hibetullâh b. Yahyâ b. Muhammed b. Yahyâ Ebû Tâlib eş-Şirâzî, ö. 560/1165.
«el-Behce fi'l-Kirâati 's-Seb.» (2)
9. eş-Şâtibî, el-Kâsım b. Fîrrûh b. Halef b. Ahmed Ebû Muhammed er-Ru'aynî el-Endelüsî, ö. 590/1194.
«Hırzu 'l-Emânî ve Vechu 't-Tehânî fi'l-Kirâati 's-Seb'». (3)

VII. Hicrî Asır:

1. es-Sehâvî, Alemu'd-Dîn Ali b. Muhammed, ö. 643/1245.
«el-İfsâh ve Ğâyetu'l-İşrâh fi 'l-Kirâati 's-Seb'» (4)
2. en-Nevevî Muhyî'd-Dîn Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref, ö. 677/1278.
«Ğaysu 'n-Nef' fi 'l-Kirâati 's-Seb'» (5)

VIII. Hicrî Asır :

1. İbnu 'z-Zeyyât, Ahmed b. el-Hasan b. Ali el-Kilâî, ö. 728/1328.
«Lezzetu 's-Sem' fi 'l-Kirâati 's-Seb'». (6)
2. İbnu Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Yûsuf el-Ğirnâtî, ö. 745/1344.
«İkdu 'l-Leâlî fi'l-Kirâati 's-Seb'». (7)
3. es-Semerkindî, Muhammed b. Mahmûd b. Muhammed b. Ahmed, ö. 780/1378 civarı.
«el-Kirâatu 's-Seb'». (8)

(1) el-A'lâm, V, 90; Mu'cemu 'l-Müellifin, VII, 75; Keşfu'z-Zunûn, II, 1160.

(2) el-A'lâm, IX, 65; Mu'cemu 'l-Müellifin, XIII, 145.

(3) el-A'lâm, VI, 14; Ğâyetu 'n-Nihâye, II, 20-23; Şezerâtu'z-Zeheb, IV, 301-303; Mu'cemu 'l-Müellifin VII, 110 (Bu eserin hicrî 1278 yılında Peşâver'de bir taş baskısı yapılmıştır. Bk. Sergis, Mu'cemu 'l-Matbûâtî 'l-Arabiyye, II, 1092).

(4) Keşfu'z-Zunûn, I, 32.

(5) Keşfu 'z-Zunûn, I, 340; Şezerâtu 'z-Zeheb, V, 354-356; el-Bağdâdî İsmail Paşa, İzâhu 'l-Meknûn, İstanbul 1972, II, 152; Hediyyetu 'l-Ârifin, II, 524.

(6) el-A'lâm, I, 106; Mu'cemu 'l-Müellifin, I, 195; Ğâyetu 'n-Nihâye, I, 47-48.

(7) el-A'lâm, VIII, 26; Mu'cemu'l-Müellifin, XII, 130; Şezerâtu'z-Zeheb, VI, 145.

(8) el-A'lâm, VII, 309; Mu'cemu 'l-Müellifin, XII, 4-5.

YEDİ KİRÂAT

4. el-Makdisî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Süleymân, ö. 781/1379.
«en-Nücûmâtu 'z-Zâhira fi's-Seb'ı 'l-Mütevâtira». (1)

5. el-Malatî, Zeynu'd-Dîn Sericâ, b. Muhammed, ö. 788/1386.
«Nihâyetu 'l-Kirâati 's-Seb'». (2)

IX. Hicrî Asır :

1. İbnu 'l-Kattân, Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Mısırî, ö. 813/1413.
«es-Sehl fi 'l-Kirâati 's-Seb'». (3)

2. el-Ca'berî, Burhânu'd-Dîn İbrâhîm b. Umar el-Mukrî, ö. 382/1428.
«eş-Şir'a fi'l-Kirâati 's-Seb'». (4)

3. eş-Şâvirî, Muhammed b. İbrâhîm es-San'ânî, ö. 839/1435.
«Fukâhetu 'l-Basari ve 's-Sem' fi Ma'rifeti 'l-Kirâati 's-Seb'». (5)

XI. Hicrî Asır :

1. ez-Zeyâtî Ahmed b. Şu'ayb, Ö. 1015/1606.
«İtkânu 's-San'a fi 'l-Kirâati 's-Seb'». (6)

2. el-Fâsî, Ebû Zeyd Abdu'r-Rahmân b. Abdi'l-Kâdir b. Ali b. Ebi 'l-Me-
hâsin. ö. 1096/1685.
«el-lem'a fi 'l-Kirâati 's-Seb'». (7)

XII. Hicrî Asır :

1. es-Sefâkusî, Ebu 'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Selîm, ö. 1117/1705.
«Ğaysu 'n-Nef' fi 'l-Kirâati 's-Seb'». (8)

2. el-Cübûrî, Sultân b. Nasr b. Ahmed, ö. 1138/1726.
«Kitabun fi 'l-Kirâati 's-Seb'». (9)

(1) Hediyyetu 'l-Ârifin, II, 170; Mu'cemu 'l-Müellifin, X, 49.

(2) Hediyyetu 'l-Ârifin, I, 383; Keşfu 'z-Zunûn, II, 1984.

(3) el-A'lâm, VII, 179; Hediyyetu 'l-Ârifin, II, 180.

(4) el-A'lâm, I, 49; Keşfu 'z-Zunûn, II, 1044.

(5) Hediyyetu 'l-Ârifin, II, 190; Mu'cemu 'l-Müellifin, VIII, 204.

(6) Hediyyetu 'l-Ârifin, I, 153; İzâhu 'l-Meknûn, I, 22; Mu'cemu 'l-Müellifin I, 244.

(7) Hediyyetu 'l-Ârifin, I, 550; Mu'cemu 'l-Müellifin, V, 145.

(8) Mu'cemu 'l-Müellifin, VII, 201; («Ğaysu 'n-Nef' fi'l-Kirâati 's-Seb'» isimli bu eser, hicrî 1293 yılında Bulak'ta, İbnu'l-Kâsîh'in «Sirâcu 'l-Kâriil'l-Mubtedî» isimli eserinin hâmişinde basılmıştır.)

(9) el-A'lâm, III, 167; Mu'cemu 'l-Müellifin, IV, 238.

XIV. Hicrî Asır :

1. el-Cezâirî, Ali b. Abdi'r-Rahmân b. Muhammed el-Haffâf,
«Minnetu 'l-Müteâl fi Tekmîli 'l-İstidlâl fi 'l-Kırâati 's-Seb'», (1)
2. el-Mahallâtî, Ebû Ubeyd Rıdvân b. Muhammed b. Süleymân, ö. 1311-
/1893.
«Şifâu «s-Sudûr bi Zikri Kırâati 'l-Eimeti 's-Seb'ati 'l-Budûr». (2)
3. el-Beyyûmî, Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Hasen el-Mısrî, ö. 1335
/1917.
«el-Fethu 'r-Rabbânî fi'l-kırâati's-Seb» (3)
4. el-Mehdî, Ebû İsâ Muhammed el-Mehdî b. Abdi's-Selâm, ö. 1344/1926.
«Riâyetu 'l-Edâ' fi Keyfiyyeti 'l-Cem'i beyne 's-Sebati 'l-Kur
râ'». (4)

Yedi Kırâat isimli eserlerin şekil ve muhtevâsı:

Önce İbnu Mücâhid'in Kitâbu 's-Seb'a isimli eseri üzerinde dura-
lım: (5)

İbnu Mücâhid, kitabında umumî bir bölüm (bâb veya fasl) tasnifi yapmamışsa da, zikrettiği mevzûler tetkik edildiğinde, «YEDİ KIRÂAT»e dair bu eser dört ana bölümde mütâlea edilebilir:

Birinci Bölüm: Mukaddime:

Bu bölümde besmele çekilip, Allâha hamd, Peygambere salevât ge-
tirildikten ve İbnu Mücâhid ile kendisinden bu kitabı nakleden Râvînin
isim ve künyeleri zikredildikten sonra; Kur'ân-ı Kerîm okuyucularının
durumları, âyetlerin çeşitli şekillerde okunuşlarına dair hadîs-i şerif ve
sahâbe sözleri, kırâatlerin sahbeden öğrenilişi, Kur'ân kırâatinde meşhur
olan sahâbenin isimleri ve farklı vecihlerde Kur'ân okumanın SÜNNET
oluşu belirtilmiştir.

İkinci Bölüm : «Zikru 'l-Esânîd» diyebileceğimiz bu bölüm iki kısım-
da inceleniyor :

(1) Hediyyetu 'l-Ârifin, I, 778; Mu'cemu 'l-Müellifin, VII, 120.

(2) el-A'lâm, III, 53; Mu'cemu 'l-Müellifin, IV, 165.

(3) el-A'lâm, VII, 303.

(4) el-A'lâm, VII, 336; Mu'cemu 'l-Mu'cemu 'l-Müellifin, XII, 58.

(5) Karş. İbnu Mücâhid, Kitâbu 's-Seb'a, Süleymaniye Kütüphanesi, No: 69;
Dr. Şevki Dayf'ın Tahkîk ve Dr. Rahim Tural'ın Doktora Tezi.

YEDİ KİRÂAT

a. Kırâat-i Seb'a İmamlarının isimleri, nesepleri, künyeleri, vefatları ve kırâatlerinin Sahâbeye ve Hz. Peygambere varıncaya kadar isnâd silsilesi zikrediliyor.

b. Ebû Bekr b. Mücâhid'den bu 7 kırâat imamına kadar varan çeşitli râvî silsileleri (isnâd zincirleri) belirtiliyor.

Üçüncü Bölüm : Genel Kâideler :

Umumiyyetle İslâmî İlimlerde eser te'lif eden ilim adamları te'lif ettikleri eserlerin baş tarafında, mevzû ile alâkalı bütün bilgileri ortaya sererler. İbn-i Mücâhid de bu teâmüle uyararak, 7 kırâate dair te'lif ettiği bu eserinde, «el-Fâtîha» ve «el-Bakara» sûrelerindeki kırâat vecihlerini (YEDİ KİRÂAT imam ve râvîlerinin ittifak ve ihtilâflarını), Kur'ânın tamamını gözönünde bulundurarak «genel kâide» haline koymuş ve bu kâidelere göre, Kur'ânın tamamındaki vecihlerin yerlerini belirtmiştir. Bu kâideler şunlardır:

a. ص «sâd» harfinin; ص و س و ز «sâd, sîn, zâ» veya işmamlı olarak okunuşu.

b. عليهم ، اليهم ، لديهم هم terkiplerindeki «hum zamîrinin «hâ»sının damme veya kesre ile okunuşu,

c. Cemî' mîminin harekelenişi.

d. İdğâm bahsi: Ebû Amr, Nâfi', Âsım, Hamze ve İbn-i Âmir'in bu husustaki görüşleri.

e., ه «hû» zamîrinin medli veya medsiz okunuşu.

f. Hemzenin ve meddlerin çeşitli durumlardaki vücûhâtı.

g. استوى ، العمى ، الهدى gibi kelimelerin feth ve imâleli olarak okunuşları.

h. Kendisinden sonra hemze bulunan «lâm-ı ta'rif»te İmâm Hamze'nin sektesi.

ı. Kendisinden sonra hemze gelen «lam-ı tâ'rif»te Verş'in nakl kâidesi.

i. Kendilerinden önce «vâv, fâ, lâm veyâ sûm-
me» gelen «huve» ve «hiye» zamîrlerinin okunuşu.

j Mâkabli esra olan müteklîm yâsının çeşitli durumlarda okunuş şekilleri.

Dördüncü Bölüm : (Ferşu 'l-Hurûf) (1).

Bu bölümde Sûre sırasıyla kırâat ihtilafı bulunan âyetlerin okunuş vecihlerinin, 7 Kırâat İmamı ve Râvilerine göre tesbîti yapılmıştır.

V. Hicrî asırda yaşayanlardan :

a. Ebû Abdillâh Muhammed b. Sufyân el-Kayravânî, ö. 415/1024.
Eseri: «Kitâbu 'l-Hâdî fi 'l-Kırâat» (2).

Muhtevâ ve tertîb şekli :

1. Kırâat İmamları ve Râvilerinin isimleri ve isnâdları.
2. İstiâze, besmele ve el-Fâtiha Sûresi'ndeki ihtilaflar.
3. el-Bakara Sûresi ve Küllî kâideler,
4. Diğer sûrelerdeki âyetlerde bulunan kırâat vecihleri.

b. Mekkî b. Ebî Tâlib el-Kaysî, ö. 437/1045.

Eseri ; «Kitâbu 't-Tabsıra». (3)

Muhtevâ ve tertibi :

1. Kitab hakkında bilgi,
2. Yedi kırâat imamı ve râvileri hakkında kısa bilgi,
3. Kendi kırâatinin bu 7 imam ve râvilerine ittisâli,
4. Râvî silsilesiyle, 7 imamın kırâatlerin Hz. Peygambere ittisâli,
5. İstiâze, besmele ve sûrelerdeki kırâat vecihleri; sûre hakkında kısa bilgi ve küllî kâideler,
6. Tekbîr.

(1) Sûre sırasıyla âyetlerde bulunan kırâat ihtilâflarının ele alındığı bölüme, kırâat kitaplarında bu isim verilmektedir.

(2) Karş. Süleymâniye Kütph. Fâtif Kısmı, no 61.

(3) Karş. Selimağa Kütph. No 7; Nûrosmâniye Kütph. No: 55.

c. Ebû Amr Osmân b. Saïd ed-Dânî, ö. 444/1052.

Eseri: «Kitâbu 't-Teysîr fi 'l-Kirâati 's-Seb'». (1)

Muhtevâ ve tertîbi :

1. Müellifin mukadimesi,
2. Kirâat imamları ve râvilerinin isimleri, nesepleri, beldeleri, künyeleri, veaftları, ricâl v isnâd,
3. İstiâze, besmele ve sûre-i ümmi 'l-Kur'ân,
4. Küllî kâideler :

- (a) İdğâm-ı kebîr,
- (b) Medd, kasr,
- (c) Hemze,
- (d) Hemzenin harekesinin kendinden önceki sâkine nakli,
- (e) Sâkin harflerin idğâm ve izhârı,
- (f) Feth ve imâle,
- (g) Ârızî hareke ve cem' mîminin harekesi,
- (h) Hemzeden önceki sâkinlerde İmâm Hamze'nin sektesi,
- (i) İzâfet yâlarının sâkin ve meftûh oluşu,

...

v.s.

5. Ferşu 'l-Hurûf. (Sırasıyla diğer sûrelerdeki âyetlerde bulunan vecihler).

6. Tekbîr.

VI. Hicrî asırda yaşayanlardan :

Ebû Ca'fer Ahmed b. Ali b. Ahmed b. Halef el-Ensârî, ö. 540/1145.

Eseri: el-İknâ' fi 'l-Kirâati 's-Seb'». (2)

Muhtevâ ve tertîbi :

1. Bâb: Mukaddime, «et-Tabsıra» ile «et-Teysîr» isimli, yukarıda haklarında bilgi verilen iki eserin teemmül edilip, birleştirilerek bu kitabın meydana getirilmesi,

2. Bâb: Kirâat imamları, râvîlerin isnâdları ve müellifin de bunla isnâdı,

(1) Karş. Ebû Amr ed-Dânî, Kitâbu 't-Teysîr fi 'l-Kirâati 's-Seb', Tahkik: Otto Pretzl, İstanbul Devlet Matbaası, 1930.

(2) Karş. İstanbul Râğîb Paşa Kütph. No 5.

3. Bâb: İstiâze,
4. » Besmele,
5. » İdğâm,
6. » Harflerin maheçleri ve sıfatları,
7. » İdğâm-ı kebîr,
8. » İdğâm-ı sağîr,
9. » İmâle,
10. » Hemze,
11. » Medd,
12. » Vakf,
13. » Harekelî isimler,
14. » Zâidler,
15. » Edânın tecvidi ve tilâvetin keyfiyetine dair görüşler,
16. » Râvilerin, İmamlarla ihtilâf ettiği noktalar,
17. » Ferşu 'l-Hurûf,
18. » Tekbîr.

Daha sonraki asırlarda te'lif edilen kitaplarda da, muhtevâ ve tertib umûmiyetle bu şekilde kalıplaşmış durumdadır. Yani,

A. Mukaddime,B. Kırâat imamları ve râvilerin isnâdları,C. Müellifin bu imam ve râvilere isnâdlarıD. Genel kâideler,E. Ferşu 'l-Hurûf.

iskelet ve yapısı, tertib ve sıra itibariyle hep aynı olduğu gibi, bu ana bölümlerin ihtivâ ettiği tâlî bölümler de, cüzî bir iki eksik veya fazlalıkla yine aynıdır.

ملخص البحث

استطاعت القبائل العربية المختلفة لهجاتها، المتفاوتة اساليبها ان يرتلوا القرآن دون حرج و يتلوه دون مثقّة حين نزل القرآن ، و هذا كان رحمة من الله تعالى و تيسيرا منه . و بين النبي صلى الله عليه و سلم هذا كأول مقرئ للقرآن الكريم قائلا : " ان هذا القرآن انزل على سبعة احرف فاقروا ما تيسر منه ."

واجمع المسلمون ان الصحابة اخذوا قراءة القرآن كما كان النبي صلى الله عليه و سلم يقرؤه بضمه المحسن و نقلوه اليها متواترا بطريقي العرض و السماع دون انقطاع . ان القراءة من التابعين و تابعي التابعين تفرقت في البلاد و انتشروا في انحاء العالم الاسلامي و بذلك كثرت الاختلافات بين المسلمين في قراءة القرآن الكريم بسبب عدم الاتقان في اللغة العربية و الاعتماد من ملكة اللغة الفصحى ، ثم اتت اجيال بعد اجيال . و في القرن الثالث الهجري كثرت الاختلاف بين العلماء فاحتم الجدال و ادّى النقاش فيما بينهم الى تدوين الكتب الجامعة للقراءات الصحيحة و التي فضل الوجوه المتنايرة لما تواترت اليهم من السلف السالحين .

ولقد كان اول من صنف في القراءات و جمعها في كتاب الامام ابو عبيد القاسم بن سلام في اوائل القرن الثالث الهجري . و من هنا ابتدأ التدوين في القراءات ، ثم جاء القاضي اسماعيل بن اسحاق المالكي الف كتابا في القراءات جمع فيه قراءة عشرين اماما منهم اثمة السبعة في القراءات الصحيحة ، ثم الامام ابو جعفر محمد بن جرير الطبري دون كتابا حافلا سماه " الجامع " فيه ثيف و عشرون قراءة . و اما ابو بكر بن مجاهد فهو اول من اقتصر القراءات الصحيحة على السبعة و سمي ما ألفه " كتاب السبعة " . و اجمع القراء على صحة هذه القراءات السبع التي اثبتها ابو بكر بن مجاهد ثم توالى حركة التدوين في القراءات السبع في القرون المتأخرة .

و كتب القراءات السبع تعالج الموضوعات التالية :

- ١ - المقدمة التي تعطى معلومات عامة عن القراءات .
- ٢ - ذكر الامانيد (امانيد القراءات السبع الى النبي صلى الله عليه و سلم و الامانيد التي وصلت الى المؤلف منهم) .
- ٣ - ذكر الاختلافات التي وردت عن القراء السبعة في " فاتحة الكتاب و البقرة " تحت عنوان " القواعد الكلية " .
- ٤ - فرش الحروف (ذكر اختلافات القراء في آيات القرآن الكريم في كل سورة) .